

ČUPA, PLOVILO SLOVENSКИH RIBIČEV

Film o in ob čupi Mariji

299

Čupa, plovilo slovenskih ribičev. Raziskava in scenarij mag. Polona Sketelj, Nadja Valentinčič Furlan, režija, kamera in montaža Nadja Valentinčič Furlan, uredniški odbor dr. Marko Frelj, dr. Gorazd Makarovič, dr. Nena Židov, avtorica besedil na knjižici, priloženi DVD-ju, Nadja Valentinčič Furlan, produkcija Slovenski etnografski muzej, 2006, DVD, 16,5 minut.

V prvem delu stalne razstave Slovenskega etnografskega muzeja Med naravo in kulturo je na ogled čupa Marija, edini popolnoma ohranjeni morski drevak slovenskih ribičev Tržaškega primorja. Razstavljena je v vsebinskem sklopu o morskem ribolovu znotraj širšega razstavnega sklopa Voda in zemlja, obkrožena z drugimi izbranimi predmeti slovenske morske dediščine. čupi Mariji daje izjemnost dejstvo, da je edini ohranjeni primerek tovrstnega plovila, zanimivega tako po obliki (dolžina 7 m, širina 0,7 m), načinu izdelave kot tudi po globlji zgodbi, ki jo kot muzealija nosi v sebi in priča o tisočletni navezanosti slovenskega človeka na morje. Prav zaradi tega smo se odločili, da jo razstavimo in primerno umestimo k drugim muzealijam ter tako obiskovalce prvič bolj podrobno seznanimo z njeno zgodbo.

Na razstavi smo okoli izpostavljenе čupe nanizali besedila, dokumente in fotografije, ki dodatno osvetljujejo njeno vlogo v prostoru in času, ki mu je pripadala. čupa Marija je kmalu po odprtju razstave vzbudila pri obiskovalcih veliko zanimanja in sprožila vrsto vprašanj o svojem izvoru, uporabi in izdelavi. Tudi zato smo se odločili, da poglobimo razstavno zgodbo o čupi Mariji s krajšim etnološkim filmom in z njim skušamo odgovoriti na ta in še mnoga druga vprašanja, ki bi se utegnili porajati ob pogledu nanjo.

Film smo naslovili *čupa* in s podnaslovom Plovilo slovenskih ribičev povedali, za kakšno plovilo gre. Predvajamo ga na platnu za razstavljeno čupo Marijo. Nanj obiskovalce opozori kratek napovednik o izdelavi in uporabi čupe, ki se v zanki prikazuje na platnu. S pritiskom na gumb lahko sami izberejo slovensko različico ali različico z angleškimi podnapisi. Obiskovalci se torej lahko odločijo, ali si bodo film sploh ogledali in s tem pridobili dodatno vedenje o čupi ali pa se bodo zadovoljili z ogledom muzealije

Čupa Marija v razstavnem prostoru, v ozadju platno, na katerem se predvaja film.
Foto: Marko Habič

in drugega razstavljenega spremnega gradiva. Sama muzealija ostaja še vedno najbolj izpostavljeni del razstavne zgodbe.

Film je na voljo tudi v muzejski trgovini na DVD-nosilcu s priloženo knjižico.

Vsebinska zasnova filma

Film prinaša zgodbo o nastanku in poti čupe Marije vse od konca 19. stoletja do leta 1947, ko je prišla iz Nabrežine pri Trstu v Slovenski etnografski muzej v Ljubljano. Vzporedno prikaže njeno muzejsko pot od prihoda v muzej, od depoja do njene končne umestitve v razstavni prostor.¹ Film pripelje gledalce od čupe kot plovila nasploh do njene razširjenosti in pomena v prostoru in času. Prizori iz muzeja se izmenjujejo s prizori iz čupinega izvornega okolja; skratka, gledalci spoznajo čupo Marijo kot plovilo in kot muzealijo.

V filmu se prepletajo izjave štirih pripovedovalcev, dveh strokovnjakov, ki sta se srečala s čupo Marijo in čupami nasploh na svojih raziskovalnih poteh, in dveh domačinov, ki sta s čupami živela, delala in plula že kot otroka. Najbolj neposredno spregovori o nastanku in rabi čupe Marije Zdravko Caharija, p. d. Babčev, potomec nabrežinske družine, ki je čupo Marijo izdelala in se več generacij zapored z njo

¹ Čupa Marija je bila od prihoda v muzej leta 1947 do leta 2004, ko smo jo predstavili na prvem delu stalne razstave SEM, v depoju v Škofji Loki.

Čupa Marija še zadnjič v morju leta 1947. Z njo veslata lastnik in ribič Avgust Caharija in njegov sin Zdravko Caharija. (Dar družine Caharija, hrani Dokumentacija SEM.)

odpravljala na morje.² Ob maketi, ki jo je po spominu izdelal sam, spregovori o delih čupe in jih poimenuje.³

V čas, ko so po morju plule čupe, gledalce popelje tudi Ladi Gruden, p. d. Martinčev, prav tako Nabrežinec in po rodu iz družine ribičev, nekdanjih lastnikov čupe Lise. Spregovori o rabi, hranjenju čup v nabrežinskem bregu in razloži, kdaj in zakaj so jih domačini nadomestili z lažjimi čolni "ščifami".

Bruno Volpi Lisjak, upokojeni kapitan in raziskovalec morskega ribištva ter plovil, avtor številnih razprav in dveh osrednjih knjig o morskem ribištvu (*Slovensko pomorsko ribištvo* (1995) in *Čupa, prvo slovensko plovilo in drevaki* (2004)), razloži pomen čupe kot plovila za slovensko kulturno dediščino in poda vzroke za njen dolgoletni obstoj vzdolž obale od Trsta do Timave. Film razkrije tudi repliko čupe, ki je izdelek Slovenskega jadranskega kluba čupa iz Sosljana. Pobudo za njeno izdelavo je dal prav Bruno Volpi Lisjak, ki pove, zakaj so se odločili ohraniti spomin na čupe tudi v obliki replike.

Kustodinja mag. Polona Sketelj razkrije "muzejsko ozadje" čupe Marije. Gledalca seznanj z zapisom v inventarni knjigi, ki vsebuje vse temeljne podatke o čupi kot muzealiji⁴, jih vpelje v čupino izvorno okolje ter na koncu razloži njeno umestitev v razstavno zgodbo. Na ta način posredno prikaže tudi delo kustosa, etnologa, ki mu pomeni muzejski predmet izziv in vir za odkrivanje načina življenja v določenem prostoru in času.

² O Zdravku Cahariji smo leta 2004 posneli etnografski film (13,5 min.) z naslovom *Spomini nabrežinskega ribiča*, ki smo ga predvajali na platnu v ozadju razstavljenе čupe. Prikazoval je izbrana poglavja iz življenja Zdravka Caharije: njegovo družino in njihov način preživljanja, tunolov in življenje in delo s čupo Marijo. Kasneje smo ugotovili, da je bolje, da ob razstavljeni čupi ponudimo film, ki se bolj neposredno nanaša nanjo. Film *Spomini nabrežinskega ribiča* je na voljo tudi na DVD-nosilcu skupaj z novim filmom o čupi Mariji. Obiskovalci si ga lahko ogledajo tudi v projekcijski dvorani SEM.

³ V soglasju z družinskimi člani, nekdanjimi lastniki čupe Marije, je v filmu že takoj na začetku imenovan njen zadnji lastnik, katerega potomci ponosno hranijo spomin na to, da so nekdanji lastniki edine popolnoma ohranjene čupe. če je ne bi dali v muzej, bi verjetno tudi čupa Marija končala tako kot druge nabrežinske čupe.

⁴ Čupo Marijo je za muzej pridobil takratni kustos Milko Matičetov. Podatki, zapisani v inventarni knjigi, so plod terenskega raziskovalnega dela, ki ga je opravil v Nabrežini ob prevzemu muzealije.

Izjave vseh štirih pripovedovalcev so podkrepljene s posnetki dokumentov in fotografij starejših obdobij. Večina v filmu prikazanih dokumentov in fotografij je iz družinskega arhiva družin Caharija in Gruden, iz publikacije Slovensko pomorsko ribištvo in iz dokumentacije Slovenskega etnografskega muzeja. Dopolnjujejo jih sodobni posnetki vasi Nabrežine, zaliva Pri čupah, kjer so nekdanj hranili čupe, veslanja z repliko in namestitve čupe Marije v razstavno hišo Slovenskega etnografskega muzeja.

Prvi slikovni vrhunec filma je prikaz veslanja s Čupo, ki ga na repliki čupi predstavita Ladi Gruden iz Nabrežine in Aleksander Tretjak, Bibc iz Križa; slednji se je te veščine naučil prav na repliki. Drugi višek filma pa je prikaz postavitve čupe Marije na stalni razstavi Slovenskega etnografskega muzeja z nakazanim morjem, prodnato brežino in fasalom v ozadju. čupa je razstavljenja tako, kot so jo hranili na nabrežinski obali.